

Urbánně antropologická studie na příkladu urbanizace Jičína v letech 1948–1989¹

Zdeněk Chudoba

Abstract

The paper presents the view of transformation in the Czech city Jičín during socialistic era. The aim is to capture development of rural town into industrial town. Approach of urban anthropology was used when answering the research question. The research presents narrative testimony of informers (inhabitants of the city Jičín) which is compared with “official” data.

Key words

Socialism, urban anthropology, urbanization, industrialization, Jičín, qualitative research.

Úvod

V letech 1948–1989 patřilo Československo k zemím východního bloku v geopolitickém rozdělení světa. V únoru roku 1948 došlo v této zemi k politickému převratu, jenž měl za následek změnu ekonomického, kulturního a sociálního řádu probíhajícího ve všech úrovních státu. Tato transformace zasáhla všechny společenské vrstvy, které se musely rychle naučit nebo přizpůsobit své sociální role novému vládnímu zřízení, totalitnímu režimu. Svoji specifickou úlohu zde měla sehrát urbanizace coby symbol vítězství socialismu a socialistické společnosti nad buržoazní společností. Pro novou rodící se společnost se mělo stát novým domovem socialistické² město.

Podobně jako v jiných městech tehdejšího Československa probíhala socialistická urbanizace v Jičíně. Tento proces spočíval v přeměně původně převážně zemědělského města na město průmyslové (industriální). Urbanizace je v této studii zkoumána pomocí urbánně antropologických metod.

Definice pojmu urbanizace je následující. Jedná se o proces koncentrace obyvatelstva do měst a s tím související změny kultury.³ Urbanistické teorie specifikují tuto definici ve dvou základních pojetích. V úzkém pojetí je urbanizace označení pro soustředování obyvatel do městských sídel. Široké pojetí naproti tomu pojímá urbanizaci jako mnohostranně sociál-

¹ Presentovaný článek vychází z diplomové práce obhájené na Univerzitě Pardubice v roce 2010, dále CHUDOBA, Z. *Urbanizace Jičína v letech 1948 – 1989 (sociálněantropologická studie)*

² Termíny socialismus a komunismus používám v tomto článku v obecné rovině, bez ohledu na jejich hlubší definici.

³ PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*, s. 673

ně-ekonomický proces vyznačující se stěhováním obyvatel do měst, růstem měst, změnami funkčního využití územních sídel, koncentrací městských druhů činnosti a výroby. Přičemž dochází ke vzniku nových forem a prostorových struktur osídlení a rozšíření městského způsobu života se specifickou strukturou styků, kulturou, systémem hodnotových orientací. Dodejme ještě, že míra urbanizace se dá vyjádřit jako podíl počtu obyvatel žijících ve městech oproti počtu obyvatel žijících v dané lokalitě.

Definici, kterou užívali teoretikové urbanismu během socialistické období, byla do jisté míry obdobná. Rozdíl se nacházel v metodologickém přístupu, kde byla za každou cenu ražena marxisticko-leninská, popřípadě vědeckotechnická ideologie s důrazem na dialektiku dějin. Např. sovětský teoretik urbanismu Boris S. Chorev⁴ definoval urbanizaci následovně: *„Urbanizace je mnohostranný sociálně ekonomický a geografický proces. Je podmíněn délbou práce mezi městem a venkovem. ...proces urbanizace je dialektickým a historickým jevem, zanikajícím s odumíráním staré dělby práce.“*⁵

V Československu, podobně jako v jiných socialistických zemích střední a jihovýchodní Evropy, bylo k urbanizaci od konce 50. let 20. století přistupováno liberálněji. Architekt a urbanista Jiří Hrůza popisuje urbanizaci takto: *„...bývá používána pro označení celého souboru procesů a rozvoje městského způsobu života. ...je to mnohostranný jev, který v období vědeckotechnické revoluce postupně zasahuje veškeré obyvatelstvo světa.“*⁶ Podobně smýšlí i sociolog Jiří Musil. *„urbanizace je změna prostorových forem organizace společnosti.“*⁷ Tyto definice považujeme za výchozí bod pro uvedený článek, protože nejvíce vyhovují pojetí města jako celku (focus). Jsou zde rozlišeny sociálně-ekonomické, demografické a sídelně urbanistické stránky.

Urbánní antropologie a její současné trendy

Přestože je v současné době urbánní antropologie považována za nedílnou součást sociální a kulturní antropologie, stále se vedou spory o její definovatelnosti a uznání za disciplínu. V literární produkci se setkáme se třemi základními tezemi, vztahující se k vědeckosti urbánní antropologie. 1) urbánní antropologie vůbec neexistuje. 2) urbánní an-

⁴ Ke konci 60. a na začátku 70. let vznikly v Sovětském svazu dvě zásadní skupiny plánovačů, urbanistů a teoretiků urbanismu, kteří se zkoumali rychlý růst měst. První skupina (tzv. liberálové) viděla rychlý růst urbanizace jako pozitivní stránku, důsledek vědeckotechnické revoluce. Pro druhou skupinu (tzv. konzervativci) byl rychlý růst měst nebezpečným jevem, který ohrožoval socialistické cíle. Tito konzervativci vycházeli z ortodoxního marxistického proudu. Mezi skupinu konzervativců patřil, i B. S. Chorev.

⁵ HRŮZA, J. *Slovník soudobého urbanismu*, s. 267

⁶ HRŮZA, J. *Slovník soudobého urbanismu*, s. 267

⁷ MUSIL, J. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů, in. *Sociologický časopis* 3/2001, s. 283

tropologie je pouze sociologie nebo antropologie ve městě. 3) urbánní antropologie existuje jako samostatný vědní obor, který je součástí sociální a kulturní antropologie.

Význam oboru urbánní antropologie je pro současné představitele shodný. Ulf Hannerz, Leonard Plotnicov, Richard Basham, aj. souhlasí s výše uvedeným třetím bodem. Cituji: „...*urbánní antropologie je integrální součástí sociální a kulturní antropologie a je potřebné ji odlišovat od jiných neantropologických disciplín*“⁸.

Výklad urbánní antropologie se již však mění od jednoho interpreta k druhému. Zde se však můžeme setkat s jednou obecnou tezí, které se táhne současným oborem jako tenká červená nit. Jedná se o dichotomistický přístup ke studiu města. Urbánní antropologii (podle přístupu ke studiu města) dělíme na:

- 1) „antropologii v městě“ (anthropology in city, locus)
- 2) „antropologii města“ (anthropology of city, focus).

První přístup je založen na zkoumání specifické oblasti (prostoru) daného města a s ním nejčastěji spojené kultury, či subkultury. Jedná se o odkaz tradičních antropologických výzkumů první poloviny 20. století zaměřených na malé společnosti (zejména rurálního charakteru) specifické svoji kulturou.

Druhý přístup naopak pojímá město v co nejširším urbánním kontextu. Město je celek, město je cíl výzkumu, a jako takové musí být pojímáno. „Antropologie města“ bere zřetel na atributy urbánní společnosti: velikost města, hustotu osídlení města, heterogenitu města, sociálně-prostorovou segregaci města, aj. Tyto atributy mají svůj podíl na prostý život obyvatel města.

Podle Ulfa Hannerze se urbánní antropologie má zabývat pouze focus přístupem. Cituji: „...*v mnohých antropologických pracích je město studováno pouze jako locus. Zkoumá se např. etnicita a chudoba, ale to nejsou samozřejmě všechny jevy typické pro město*“⁹. Hannerz vidí locus pouze jako prostor měst, kde se uskutečňuje výzkum. Focus má být podle něho pojímán co nejšířeji, jako cíl antropologického výzkumu.

Podobnou myšlenku obhajuje i Irwin Press. Urbánní antropologie se podle něho nemá soustředit na jednotlivé subkultury města, které jsou tak vytrženy z historického, sociálního, kulturního a fyzického kontextu. Město nelze studovat jako stereotyp. Antropolog musí proniknout do podstaty města, studiem jednotlivých skupin a subkultur v širokém kontextu (city as context).

Pro potřeby presentované studie je vycházeno z pojetí focusu od Hannerza. Cílem výzkumu je postihnout podstatu socialistického města, kde hlavní důraz je kladen na studium

⁸ BITUŠÍKOVÁ, A. *Urbánní antropológia: východiská a perspektívy*, s. 39

⁹ HANNERZ, U. *Exploring the City. Inquiries towards an Urban Anthropology*, s. 2–3

urbanizmu. Předkládané studie zachycuje holistický nadhled na socialistickou urbanizaci v Jičíně. Tak rovněž i pojetí locusu, výzkum byl zaměřen na vybranou část města.

Metodologie a vlastní terénní výzkum

Terénní výzkum, ze kterého byla čerpána data pro tuto práci, probíhal během šesti měsíců, od 15. srpna 2005 do 30. ledna 2006 a poté přerušovaně na jaře 2007 a 2008, v okrese Jičín, se zaměřením na samotné město Jičín (zkoumaná lokalita, oblast).

Důvody k výběru této zkoumané oblasti byly přinejmenším dva. Zaprvé, jedná se o oblast, nedotčenou sociálně antropologickým výzkumem. Zadruhé, téma socialistické urbanizace a samotné období socialismu není v dané lokalitě dostatečně zpracováno v jakékoliv odborné publikaci.

Během terénního výzkumu byly pro získání potřebných dat využity následující metody: biografická metoda, polostrukturované a volné hloubkové rozhovory, zúčastněné pozorování. Těmito metodami byla získána primární data, která byla rozšířena o sekundární poznatky, získané z různých institucí.

V metodologickém uchopení výzkumu města byl použit, jak přístup focus - zaměření na socialistickou urbanizaci v co nejširší perspektivě (město zkoumáno jako celek), tak i přístup locus – zaměření na socialistickou urbanizaci v rámci jednoho sídliště (z města zkoumána pouze vybraná část).

Průběh terénního výzkumu můžeme rozdělit do tří základních fází. První fáze byla fáze přípravná, věnující se seznámení s terénem po obecné stránce. Cílem bylo získat co nejvíce informací o zkoumané lokalitě a jejím kulturně-historickém pozadí. Obecné a kulturně-historické informace byly čerpány z již existujících zdrojů. Dostatek informací byl získán z archivu Regionálního muzea a galerie Jičín. Zejména informace o novinách a periodikách vycházející v období 50. – 80. let na Jičínsku. Dále zde byly získány obrazové materiály ze zkoumaného období, ale také literatura, zabývající se Jičínem po obecné stránce. Další materiály poskytl Státní okresní archiv Jičín, zejména obecnou historií města v období 50.–80. let 20. století, kroniky města a kvantitativní data ze statistických ročenek okresu Jičín (1969, 1972, 1977, 1981 a 1986). Tato fáze proběhla ještě před vlastním výzkumem v červenci a srpnu 2005 (archiv byl navštěvován průběžně i během výzkumné fáze). Dále byla rovněž prostudována odborná literatura zabývající se urbanizací (popřípadě městem) a socialismem. Přípravná fáze byla dostačující k vytvoření si základní představy o zkoumaném období a s tím související tematikou.

Po této fázi nastala fáze poněkud interaktivní, a to fáze výzkumná. Pozornost byla soustředěna na kontakt a získání informátorů. Výzkum byl realizován metodou biografickou a polostrukturovaných a otevřených rozhovorů. Vlastní terénní výzkum probíhal v různých lokalitách města Jičína, nejvíce však ve třech čtvrtích města, čtvrti Valdické předměstí: sídliště V Lipách, Pod Lipami a Čeřov, čtvrti Nové Město: sídliště Nové město Sever a Nové město Jih a čtvrti Holínské předměstí. Rozhovory s dotazovanými a tedy i část výzkumu byly ovlivněny dvěma faktory, které spolu souvisí. Zaprvé, byla zkoumána sociální realita, která již neexistuje. Za druhé, způsob převyprávění minulosti je vždy ovlivněn aktuálním úhlem pohledu. Tento fakt je třeba uvést, protože vyústěním mého terénního výzkumu není žádná univerzální historická studie, ale pouhý úsek ze sociální reality, zažitý a zpětně vzpomínaný informátory, tedy případová (ukázková) studie.

Celkem bylo osloveno 40 osob, s kterými byl proveden výzkum. Při samotném výzkumu bylo užito generační metody ke kontinuálnímu zmapování zkoumaného období. Prvně bylo osloveno 20 zástupců nejstarší generace, tj. generace narátorů narozená nejčastěji před druhou světovou válkou. Mezníkem pro tuto generaci je rok 1948. Do druhé skupiny, rovněž dvacetičlenné, z hlediska generace patřili informátoři narození v 50., 60., a 70., letech 20. století. Nejmladší generace, narozená po 80. letech 20. století, nebyla z důvodu krátké žité zkušenosti do výzkumu zahrnuta. Všem osloveným byla zaručena anonymita. Jejich osobní údaje, včetně jména a příjmení, byly pro potřeby studie zakódovány.

V průběhu roku 2005/2006 (první sběr dat) bylo dotazováno 30 osob a v letech 2007 a 2008 (druhý sběr dat) dalších 10 osob. Pro potřeby článku bylo užito 20 přepsaných rozhovorů z první fáze sběru dat a 5 přepsaných rozhovorů z druhé fáze sběru dat. Díky kvalitativnímu způsobu provedení, byl dotazovaným poskytnut velký prostor, pro souvislá vyprávění. Nejdříve zazněla osobní biografie každého informátora, při které respondent vyprávěl svůj „životní příběh“, z kterého jsem poté upravil již připravené tematické okruhy pro polostrukturovanou část interview.

K získávání nových informátorů bylo užito techniky tzv. „snowball“, (doslova: sněhová koule, jedná se o nabalování jednotlivých informátorů na další a další skupiny v tomto případě bývalých spolupracovníků, známých či příbuzných). Tímto způsobem se vytvořila velká síť dotazovaných. V konečné fázi se jednalo o shrnutí a analýzy získaných dat a informací. Data byla porovnávána a zasazována do kontextu již existujících studií, poznatků a informací, publikovaných v literatuře či prezentovaných v jiných médiích.

Socialistická urbanizace Jičína ve focus přístupu

Socialistickou urbanizaci Jičína můžeme rozdělit do dvou základních fází. První spadá od konce 40. let do konce 50. let 20. století. Druhá fáze probíhala v letech 1960–1989. V obou těchto fázích probíhala sociálně-ekonomická transformace ovšem s rozdílnými prioritami.

Od roku 1948 do konce padesátých let probíhala první fáze urbanizace Jičína podobně jako v jiných městech Československa pod vlivem „sovětizace“. Pro „sovětizaci“ byla prioritou industrializace. Finanční zdroje směřovaly do průmyslu, na rozdíl od bydlení a infrastruktury. K tomu docházelo v době, kdy v Československu rychle rostl počet obyvatel domácností. Rozsah bytové výstavby¹⁰ nepokrýval ani potřeby reprodukce, natož stoupajícího růstu migrantů do měst. Tím byl přibrzděn růst měst. I v Jičíně byla situace v prvním desetiletí označena za krizovou: „...bytová situace se oproti loňsku nikterak nezlepšila. Počet žadatelů o byt stále vzrůstal, takže koncem roku překročil číslo 900. Vyřizování bytových náležitostí patřilo nadále mezi nejobtížnější záležitosti MNV.“¹¹

Dalším krokem „sovětizace“ bylo znárodnování nájemních domů a redistribuce bytů. Ve městě byla znárodněna většina nájemních domů. Dále došlo k redistribuci zděděného bytového fondu, kde velké obytné jednotky (domy a byty) byly rozděleny na více bytů: „*My sme tady měli nájemníka. Sem se voženil a nemoh sem se do bytu vůbec dostat. Nemoh sem nájemníka dostat ven, přesto sem bydlel ve vlastním,*“ komentuje jeden z respondentů¹². Tato redistribuce se projevovala po celém městě. Např. v roce 1953: „...zabráno nebo rozděleno 140 nadměrných bytů.“¹³

Vláda v tomto období schválila právní normy, které umožňovaly městskému národnímu výboru regulovat bytový systém. V neposlední řadě došlo k znárodnění drobných obchodů, řemesel a služeb: „*V tom 48 roce, přišlo tady to znárodnování a rušení tédlechtech obchodů tak otce musel tady krám zavřít a pan Halných mi taky říkal, ať si seženu nějaký zaměstnání, já tě nevyhazuju, ale zboží nám nedodávaj, práce není, já to budu muset zavřít,*“ vzpomíná pamětník¹⁴. O znárodnování, pouze sporadicky, se zmiňuje i kronikář města: „*Koželuzna Františka Fridricha byla znárodněna.*“¹⁵

Toto první desetiletí socialistické urbanizace mělo na město následující dopad. Zpomalení růstu městského obyvatelstva. Ročně se postavilo pouze několik desítek nových bytů (v

¹⁰ MUSIL, J. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů, in. *Sociologický časopis* 3/2001, s. 281

¹¹ Kronika města Jičína 1952

¹² Rozhovor č. 22 – J. Š.

¹³ Kronika města Jičína 1953

¹⁴ Rozhovor č. 22 – J. Š.

¹⁵ Kronika města Jičína rok 1948, s. 105

průměru 40–50, od roku 1955 do roku 1959 se výstavba nových bytů pohybovala v řádu jedné stovky), které ovšem neuspokojili poptávku. Např. v roce 1948 byla dokončena stavba tří nových třípatrových domů: „...*dokončení stavby tří činžovních domů pro vojenské gážisty na nábreží na rohu ulice Šírovy* (od roku 1949 ulice Ruská). *Stavba byla započata v roce 1940, načež byla přerušena a teprve nyní mohla být dokončena. V domech bylo celkem 29 bytových jednotek, které znamenaly aspoň částečné ulehčení bytové krize.*“¹⁶ Ve stejném roce dostavil n. p. Agrostroj dva podnikové dvoupatrové činžovní domy č. p. 30a a 30b v ulici Polní (později Karla Vika pro své zaměstnance. Domy měly 18 bytů. V roce 1948 měl Jičín 10 730 obyvatel. Na konci roku 1960 jich bylo 11 679. Oproti tomu silně narostl počet zaměstnanců n. p. Agrostroj Jičín. V roce 1948 to bylo 1 107 zaměstnanců a v roce 1960 již 3 115.

V letech 1958–1960 byl ve Státním projektovém ústavu Stavoprojekt Hradec Králové vypracován směrný plán, který se stal podkladem pro novou bytovou výstavbu města. V roce 1974 byl revidován. Druhá fáze urbanizace Jičína probíhá s důrazem na sociální stránku města. Což je především zrychlení a zlepšení bytové výstavby a infrastruktury.

Základnou pro novou bytovou výstavbu se stala sídliště, která vznikla na okraji města. Stavělo se především na neobydlených oblastech polí a zahrad, výjimku tvoří bytová zástavba na Novém městě Sever, kde došlo k asanaci většiny zemědělských usedlostí. Tímto urbanistickým zásahem došlo k deagrarizaci města. V 60. letech byl růst výstavby pozvolný, k prudkému nárůstu došlo až v 70. a 80. letech.

Výstavba sídlišť měla rychle uspokojit poptávku po bytech způsobenou vzrůstajícím počtem obyvatel Jičína. Od začátku šedesátých let do konce osmdesátých let vznikly dvě sídliště Husovo I. a Husovo II. na severovýchodním okraji města na Valdickém předměstí (podrobněji následující kapitola). Jižní okraj města, Nové město se začalo zastavovat a přestavovat od konce padesátých let do konce osmdesátých let, sídliště Nové město Jih a Nové město Sever. Bytová výstavba sídlištního charakteru rovněž probíhala na severovýchodním okraji Jičína na Holínském předměstí. Zde se začalo s výstavbou od sedmdesátých let. Výstavbě na Valdickém předměstí se věnuji v následující kapitole. V tomto období se upustilo od masivního prosazování industrializace a část finanční zdrojů se přesunula do sociálního sektoru sídel. Jičín byl označen střediskem druhého stupně v rámci střediskové strategie.

Nyní se seznámíme podrobněji s projevy urbanizace v jednotlivých částech města. Snad nejvíce se změnil obraz Nového města. Pokud budeme na urbánní změny pohlížet jako na celek, dostaneme obraz obdélníku, jehož severní část ohraničuje Lidické náměstí a ulice Příčná (dříve Koželužská). Východní část vymezuje ulice Pod Koželuhy a ulice Přátelství,

¹⁶ Kronika města Jičína rok 1948, s. 89

jižní část ulice Pražská a západní část uzavírá Poděbradova. V severní a jižní části došlo k výstavbě panelových domů. Střední část pomyslného obdélníku byla zastavěna vícepodlažními cihlovými domy a rodinnými a řadovými domky. Jižní část Lidického náměstí byla zastavěna pěti osmipodlažními panelovými domy a samoobslužnou prodejnou. Výstavba byla dokončena v roce 1971: „*Tam byla nejdříve pekárna, pekař Brož. Co je teď lékárna. A ty Žďárskýho byly vykoupěny, tam se měli právě stavět ty paneláky. Tady jinak v rohu byla kovárna a malý baráčky, tři, čtyři*“¹⁷, vzpomíná pamětník. Další výstavba panelových a cihlových domů lemuje celou východní část pomyslného obdélníku, v ulicích Pod Koželuhy a Přátelství došlo k nové výstavbě v průběhu šedesátých až osmdesátých let. Další část výstavby panelovými domy došlo v okolí ulice Na Jihu, jižní část obdélníku. Výstavba proběhla v 80. letech. Téměř celá výstavba nového města probíhala především na vykoupěných nebo znárodněných polnostech: „*To Nové město vypadalo. Jak tady je zahradnictví, tak tady byly luka a za tou čtvrtí se táhla pole k Čejkovicům. Zahradník Veleba měl tady pole. Potom jak je školka, to bylo nákejch Palcovo. U zahradnictví byly Netopilovi a za ním Heršálkovi. To byly hospodářství. Ty Netopilovi měli na Vrchách pole. A za hřbitovem byla pole. A u letiště luka. To se táhlo až k Vostružnu. Tady byl ještě pak nákej hospodář s kravkami, nákej Rytíř.*“¹⁸ Rodinné a cihlové domy vznikly v průběhu 60.–70. let.

Další čtvrtí, kde došlo k urbánním změnám, které změnilo obraz Jičína, bylo Holínské předměstí. Také zde se stavělo na polnostech a zahradách: „*Koncem 60. let se tady začalo se stavět. Včetně bytovek. Já bydlím v jedné a tam bylo předtím Lukešova zahradnictví. V tom zahradnictví se to všechno postavilo. Tady byly pole luka. Několik zahradníku tady bylo. Lukeš byl v Prachovské ulici, co je Dentál, tam byl Machačka. To byli soukromý zahradníci a pak to dopadlo tak, že na jejich zahradnictvích se postavili bytovky. Jim to vyvlastnili, znárodnili. Vybrali to jako stavební parcely a udělali se tam tři ulice dozadu. To je úplně nový.*“¹⁹ Na to vzpomíná i další pamětnice: „*Když sme se sem přistěhovali v roce 1965, to je vidět i podle té výstavby, byla celá Koněvova ulice. Pak se vedle nás postavily tyhle dva domy. Se začaly stavět další domy a ta benzínová pumpa. Naproti stáli jenom jeden dům. Pak si matně vzpomínám, že ty další se postavily postupně dozadu přistavovaly.*“²⁰ Nová zástavba na Holínském předměstí má tvar čtvrtkruhu. Vznikala od konce 60. let do 70. let. Stavěli se zde především rodinné domky a pětipodlažní cihlové domy. I zde vznikla záhy po dokončení prv-

¹⁷ Rozhovor č. 22. J. Š.

¹⁸ Rozhovor č. 22. J. Š.

¹⁹ Rozhovor č. 25 M. D.

²⁰ Rozhovor č. 23 K. K.

ních domů samoobsluha v akci Z: „*támdle u nás byla nejmladší samoobsluha, ta se postavila v roce 71*“.²¹

Koncem padesátých let vzniká rovněž podrobný územní plán historického jádra města, na jehož základě dochází k regeneraci historického Starého města. Jedinečná zchovalost raně barokního náměstí a dalších historicky kulturních památek Starého města vedlo k tomu, že bylo prohlášeno městskou památkovou rezervací v roce 1956 na dobu desíti let. V roce 1962 se stalo Staré město památkovou rezervací nastálo. Základním požadavkem bylo zabezpečit a upravit nejhodnotnější kulturní památky města, zejména Valdštejnský zámek na Gottwaldově náměstí (Nyní Valdštejnské náměstí).

Rekonstrukce Valdštejnského zámku začala v roce 1957 a postupně probíhala až po zbytek období socialismu. Nejprve došlo ke statickému zajištění. Prostory bývalých knížecích koníren byly přestavěny a upraveny pro potřeby oblastní galerie, zámecká průčelí byla obnovena v klasicistním stylu. V předních křídlech zámku vznikla zámecká vinárna a prodejna oděvů. Vnitřní prostory zámku byly rekonstruovány pro potřeby okresního muzea, oblastní galerie a městského národního výboru. Do roku 1974 zde sídlil také okresní soud.

Kromě samotné rekonstrukce zámku probíhaly také další regenerační akce v historickém jádru města. Jednalo se především o opravy fasád domů. Regentský dům (č. p. 2, Gottwaldovo nám.) byl rekonstruován v letech 1962–1963 pro úřední a bytové účely. Pro bytové využití byl adaptován Hollarovský dům (č. p. 8, Gottwaldovo nám.), u něhož byla obnovena raně barokní fasáda a modernizovány interiéry. Dům č. p. 9 v Chelčické ulici byl v přízemí přestavěn na vinárnu a v patrech byly obnoveny bytové prostory. Dům zemského hejtmana (č. p. 10) na náměstí Svobody byl adaptován. Dům č. p. 12 v Lindnerově ulici byl obnoven pro bytové účely. U domu č. p. 20 na náměstí Svobody byla provedena rekonstruována novogotická fasáda a otevřeno podloubí. V domě č. p. 75 na Gottwaldově náměstí byl zřízen dům oděvů. Samotná regenerace proběhla bez jakýkoliv zásahů do historické části města, citují: „*Historické jádro bylo v období socialismu ve slušném stavu.*“²² Samotná regenerace trvala velmi pozvolna a rychlost obnovy a rekonstrukce fasád můžeme také označit za velmi pomalou a nedostačující. To uváděli ve velkém počtu i sami respondenti. Citují: „*v období socialismu byly domy ve městě téměř neudržované, nejvíce si pamatuji oprýskané a šedivé fasády domů*“²³, další respondenti: „*ve městě byl nepořádek a domy ve městě, které*

²¹ Rozhovor č. 25 M. D.

²² Rozhovor č. 14-K. Z.

²³ Rozhovor č. 17-R. Š.

*neměly žádného fyzického majitele byly ve velice žalostném stavu.*²⁴ „*Město bylo jednoba-revné, šedé, bez větších změn.*“²⁵ „*domy byly šedé neupravené.*“²⁶

V rámci druhé fáze urbanizace Jičina došlo kromě bytové výstavby k rozvoji infrastruktury. Zásobování potravinami, pomineme-li období do roku 1953 (přiděl potravin na lístky), shledávali respondenti na měřítka tehdejší doby za dostačující: „*Samoobsluhy byly docela dobrý. Tady vlastně zůstala původní. Pak na Čerovce, z toho udělali hernu. Na Lidickym to převzala nějaká firma. Pak tady vzniklo Tesco a ostatní komplety. Pak na Novym městě byla u Andreje. Na Čerovce říkali v Lipách. Pak jak se jede na Boleslav, tam zrušili starou benzinku. Tak tam něco vzniklo. Jinak ty krámy byly značený číslama. Na Lidickym se tomu říkalo osmička. Jinak zásobený byly jenom základem. Na Husovce bylo Eso, tam byla lepší šunka, lepší párky. V zelenině to byla bída. Jaks neměl známýho, to bylo bez šance*“²⁷. Od šedesátých let dochází v Jičině ke vzniku prvních samoobsluh, které jsou umístěny na nově vznikající sídliště. Společně s ostatními obchody ve městě pomohly uspokojit nároky vzrůstajícího počtu obyvatel města. Nejvíce známou byla samoobsluha na Novém městě v ulici Karla Vika č. p. 368, na kterou si vzpomněli téměř všechny respondenti: „*A pak ještě byla na Novým městě, tam se říkalo u Andrejeviče, v ulici Karla Vika. Vyhlášená samoobsluha, na tehdejší dobu, kde se dalo všechno sehnat.*“²⁸

V oblasti vzdělávání a péče o děti byla dostavena 4. ZŠ v ulici Železnická č. p. 460 v roce 1980 a dvě mateřské školy v roce 1967 – ulice Pod Koželuhy č. p. 171 a 1971 – ulice J. Š. Kubína č. p. 465, které tak obohatily fond existujících vzdělávacích institucí. Tyto školy byly postaveny svépomocí v akci Z.

Významné místo mezi průmyslovými podniky v 60. a 80. letech zaujali Agrostroj (Agrozet) Jičín, Závody průmyslové automatizace, ZPA Čakovice, jejichž stavba projekčního střediska vznikla na konci ulice Z. Nejedlého a opravna automobilů Tatra. Dalšími menšími podniky byli Triola (dříve Panar), výroba prádla a oděvů, Dentál, výroba zdravotnických potřeb Rozvoj (dříve Florea a Mirex), výroba umělých květin, Vkus (dříve Merino), výroba oděvů a Provozovna Dřevařských závodů. V zemědělství to byl především JZD Mír Úlibice, Státní statek a zemědělský nákup.

Vzrůstá počet zaměstnanců ve výše uvedených podnicích, do nichž značná část obyvatel dojížděla z okolí, což vedlo k rozšíření dopravy: „*Byl menší, ale zase jezdilo víc spojů. A pak byl ještě autobusák v Tyršovce, U Hušků. To byla restaurace, takový rychlý občerstvení,*

²⁴ Rozhovor č. 8-R. Z.

²⁵ Rozhovor č. 10 J. Č.

²⁶ Rozhovor č. 23 M. D.

²⁷ Rozhovor č. 23 K. K.

²⁸ Rozhovor č. 23 K. K.

*Tam byly zastávky autobusů Rokytnice, do Špindlu, Janské Lázně.*²⁹ a „*Tady jezdilo tolik linkových autobusů najednou. To dneska není vidět autobus, aby jel tamhle na vesnici. Každý se tam dostane individualně, dříve pořád jezdil autobus. Každou hodinu jezdil na Libáň, Slavostice, Vysoký Veselí, Ostroměř. Nové autobusové nádraží bylo dokončeno na počátku sedmdesátých let.*“³⁰

V prostorech za autobusovým nádražím byly postaveny dvě administrativní budovy. Budovu Okresního soudu projektoval Z. Vašata ze Stavoprojektu Hradec Králové pro Krajský soud v Hradci Králové a dokončena byla v roce 1974 – ulice Šafaříkova č. p. 842. V prostorách soudní budovy sídlila Okresní prokuratura, Česká státní pojišťovna, Státní notářství, Geodézie n. p. a Advokátní poradna. Druhá budova OV KSČ byla dokončena v roce 1975 – ulice Zdeňka Nejedlého č. p. 861. Stavbu projektoval J. Hanuš rovněž ze Stavoprojektu v Hradci Králové. Na tuto administrativní výstavbu vzpomínali pamětníci negativně: „*Soud a dům KSČ, ten hrůzinec skleněnej to nemám ráda. Tydle dva baráky.*“³¹ Dále také: „*No tak nebyl sem z toho nadšenej. Nelíbilo se mi to. Protože ta dominata, když sem přijížděl jako kluk s rodiči z dovolený z vlaku. Ta dominata byla vidět. Ted'kon Vám to zastínilo. To není vono*“³²

Jedním z viditelných důsledků socialistické urbanizace Jičína byla demografická změna obyvatelstva. „*V období socialismu vyrostly v Jičíně sídliště, které pomohly navýšit počet obyvatel na dnešních asi 17000.*“³³ Tato změna se projevila jak na úrovni lokální (samotné město Jičín) tak na úrovni regionální (okres Jičín).

Na lokální úrovni počet obyvatel Jičína stoupal. Do roku 1960 byl sice velmi korigován důsledkem procesu industrializace. V roce 1948 měl Jičín 10 730 obyvatel, v roce 1960 11 679. Nárůst činil pouze 949 obyvatel, což je 8,1 %. Poté začíná pomalu stoupat a od roku 1975 dochází k masivnímu růstu. V roce 1975 je počet obyvatel Jičína 13 581, v roce 1989 je to 17 151 obyvatel. Počet obyvatel se v letech 1975–1989 zvýšil o 3 570, což je 20,8 %. Tento rozvoj městského obyvatelstva Jičína v 70. letech plně odpovídá faktu o růstu středně velkých měst s 10 000 a více obyvateli v rozmezí let 1970–1980. Absolutní nárůst počtu obyvatel Jičína v rozmezí let 1948–1989 činí 6 428 obyvatel, což je 37,5 %.

Naopak úplně odlišný měl vliv socialistické urbanizace na regionální úroveň Jičínska. Zde se setkáme s neustálou klesavou tendencí počtu obyvatel okresu Jičín. V roce 1947 měl okres Jičín 110 966 obyvatel. Roku 1949 bylo zrušeno zemské zřízení a Československý se začalo dělit na 19 krajů, 364 okresů. Jičínský okres spadl do královéhradeckého kraje. Toto

²⁹ Rozhovor č. 22 Z. B.

³⁰ Rozhovor č. 25 M. D.

³¹ Rozhovor č. 24 M. K.

³² Rozhovor č. 21 F. B.

³³ Rozhovor č. 10 T. V.

nové zavedení krajské správy zmenšilo jičínský okres. Ten měl v roce 1950 už jenom 89 058 obyvatel. 1. července 1960 došlo k nové územní organizaci. Československo mělo 10 krajů a 108 okresů. Jičínský okres se zvětšil na 894 km², ale počet obyvatel se stále snižoval. Na jeho území žilo v 227 obcích 87 813 obyvatel. V roce 1970 to bylo už 82 069 obyvatel, rok 1980 81 661 obyvatel a v roce 1985 činil počet obyvatel jičínského okresu 79 970. Celkový úbytek v rozmezí let 1947–1985 činí 30 996, což je 27,9 %.

Došlo zde k nepředvídatelnému důsledku urbanizace a to vzniku vnitřní periferie v prostoru styku okresů Jičín, Mladá Boleslav a Nymburk. Tento proces vylidňování postihl především malá města a městečka, která měla v minulosti nižší správní nebo hospodářské funkce. Největší úbytek zaznamenal především Nový Bydžov a Libáň. Nový Bydžov přišel v rozmezí let 1950–1980 o 1 200 obyvatel, což byla 11,5 % ztráta. Tento úpadek byl způsoben zavedením urbanizační strategie sídelní soustavy s důrazem na rozvoj průmyslu a deagrarizací.

Urbanizace Valdického předměstí v locus přístupu

Bytovou výstavbou na Valdickém předměstí rozumím pouze budování sídliště Husovo I. a Husovo II. Sídlíště Husovo I. bylo stavěno od začátku 60. let do konce 70. let. V letech 1975–1985 byla obě sídliště vyprojektována v návaznosti na sebe, po jejichž dokončení měla vytvořit kompaktní celek. To se také stalo, avšak v širokém podvědomí zůstala sídliště rozdělena. Rovněž se upustilo od technického označení Husovo I. a Husovo II a pojmenovala se sídliště V Lipách (Husovo I.) a Pod Lipami (Husovo II.). Pamětnice: „*Husovo I. a II. to sem jakživ neslyšela, to mělo bejt jako někde u Husovky, tady se vodjakživa říkalo V Lipách a dolu je Pod Lipami.*“³⁴ Název Pod Lipami a V Lipách je patrně odvozen od lipové aleje, která se ovšem v jeho bezprostřední blízkosti nenachází.

Pokud budeme na obě sídliště pohlížet v co nejširší perspektivě (jeden celek), vznikne tvar obráceného písmene L, který je na východě ohraničen ulicí Revoluční, sever vymezuje ulice U Stadionu, východní část ulice U trati, jižní pak ulice Husova (odtud technické označení Husovo I. a Husovo II.). Zbytek tvaru obráceného L uzavírají kolmé ulice Kosmonautů a ulice Vrchlického.

Toto sídliště vzniklo v rámci řešení nedostatku bytového fondu v Jičíně z 50. let 20. století a také jako potřeba na vzrůstající podnik Agrostroj (ale i jiné podniky viz služby). Počet obyvatel sídliště V Lipách tvoří velká část bývalých zaměstnanců Agrostroje. Bytovou výstavbu zajišťovala především bytová družstva.

³⁴ Rozhovor č. 1 M. Č.

Stavět se začalo na vojenských prostorech, severní část: „*tady měli předtím vojáci náky cvičiště.*“³⁵ A na prostorách zahrad, luk a polí: „*to měli předtím zahradníci, jako soukromníci, voni jim to sebrali a začalo se stavět.*“³⁶

První byl postaven třípodlažní cihlový dům č. p. 754, 755, 756. Tento dům postavilo bytové družstvo Agrostroje: „*to se tady postavili první, byl to první družstevní agrostrojáckej barák.*“³⁷ Následovala výstavba osmi pětipodlažních cihlových družstevních domů v rozmezí let 1961–1965. Stavělo se v ulicích Kosmonautů a U Stadionu. Domy byly očíslovány od jedničky do osmičky, toto označení užívalo bytové družstvo pro svoji interní potřebu. Označení čísla se natolik vžilo, že ho poté začali používat i obyvatelé domů. Očíslování používají nejstarší pamětníci dodnes a je v podvědomí i střední generace obyvatel sídliště: „*nejdřív postavili jedničku, dvojku a trojku pak už nevím, kerý z těch dalších čísel byly dokončený další, jestli pětka, pak čtyřka, nevím, opravdu nevím.*“³⁸ Jedničku tvoří č. p. 767, 768 a 769, Dvojku č. p. 770, 771 a 772, Trojku č. p. 773, 774 a 775, Čtyřku 765 a 766, Pětku č. p. 764 a 763, Šestku č. p. 762 a 761, Osmička je zastoupena č. p. 776, 777 a 778.

V letech 1969–1970 byl postaven dvanáctipodlažní panelový výškový dům, pro který se vžil název „Věžák“. Jeden z informátorů vzpomíná: „*Vznikly tady dvě velká sídliště, jedno v 60. letech a pak v 70. a 80. letech na Valdickém předměstí okolo „Věžáku“ a pak sídliště na Novém městě, to bylo hlavně v 80. letech.*“³⁹ O této stavbě se zmiňuje i kronika města: „*Ten, kdo přijíždí směrem od Robous, nechť zpomalí svoje vozidlo a zahledí se na celkovou siluetu města, bude udiven panelovým horizontem výškových budov, moderní to sídliště města Jičína.*“⁴⁰ „Věžák“ byl postaven v ulici Kosmonautů č. p. 833. Kromě funkčního hlediska bydlení nesla v sobě tato stavba i funkci symbolickou. Demonstrovala prosperitu a sociálně-ekonomický vzestup a rozvoj města: „*A pro mě to bylo velkoměsto, protože obě babičky sem měla na vesnici a každý týden sme pravidelně jezdili na vesnici. To bylo malinký, Jičín pro mě byl velký, zvlášť tady U Stadionu.*“⁴¹

V letech 1972–1974 byly dokončeny dva osmipatrové panelové domy v ulici U Stadionu s č. p. 835, 836 a 837 a 838. Ve stejné době se postavil šestipodlažní panelový dům v ulici U Trati: „*Kravín, to říkali paneláku tady dole, ten postavili do sedmdesátýho pátý-*

³⁵ Rozhovor. č. 1 M. Č.

³⁶ Rozhovor č. 23 M. D.

³⁷ Rozhovor č. 25 J. Č.

³⁸ Rozhovor č. 22. Z. B.

³⁹ Rozhovor č. 4. J. H.

⁴⁰ Kronika města Jičína 1974

⁴¹ Rozhovor č. 24. V. K.

ho.⁴² Název „Kravín“ je odvozen od délky objektu č. p. 835, 871, 870, 869, 868, 867, 860 a 864.

V stejné době došlo k vyprojektování volného prostranství Náměstí Václava Čtvrtka, ke kterému vede ulice Kosmonautů. Okolo toho náměstí byly postaveny do poloviny 70. let následující domy. Dva čtyřpodlažní panelové domy s č. p. 843, 844, 845 ze západní strany, 846 a druhý, č. p. 847 a 848, z jižní strany. Na východní straně osmipatrový panelový dům č. p. 858 a 859. Jihovýchodně od náměstí vznikly tři osmipatrové panelové domy s č. p. 850, 851 a 852, 853 a 857,856.

Od roku 1980 do roku 1985 bylo postaveno sídliště Pod Lipami. V ulicích Pod Lipami, U Trati a Svatopluka Čecha bytová družstva postavila čtyři osmipodlažní domy s č. p. 894, 881, 882, 883; 894, 895, 896, 897; 899, 900, 901, 902; 951, 952, 953, 954. Rovněž zde vzniklo šest desetipodlažních panelových budov. Dva v ulici Pod Lipami č. p. 893 a 906, dva v ulici U Trati č. p. 907 a 905 a dva v ulici Svatopluka Čecha č. p. 904 a 889. Pro dům č. p. 893 se vžil název „Kostka“: „*Kostka, to říkali domu, jak je kruháč, vypadal jak kostka.*“⁴³

V rámci rozvoje infrastruktury a zlepšení služeb obyvatelům obou sídlišť zde byly postaveny dvě samoobsluhy. První vznikla ihned po dostavbě osmi pětipodlažních cihlových domů: „*to tady postavili hned, to si pamatuju na sámošku, když sme sem nastěhovali, už sem mohla jít nakoupit.*“⁴⁴ Stavba proběhla svépomocnou výstavbou organizovanou národním výborem v akci Z. Samoobsluha byla umístěna do ulice Kosmonautů č. p. 780.

Druhé nákupní středisko Družba postavil okresní stavební podnik v Jičíně v roce 1984, investorem byl Krajský investorský útvar v Hradci Králové.⁴⁵ Plány této stavby projektoval J. Merganc ze Stavoprojektu v Hradci Králové. Družba byla umístěna do ulice Husova č. p. 1058.

Další stavbou vzniklou v rámci rozvoje infrastruktury města, zvláště pak sportovního využití, byl sportovní areál a hotel Start, který byl dostavěn v roce 1975. Projekt dodal Hutní projekt Frýdek-Místek. Stavbu prováděl Městský národní výbor (MěNV) v akci Z. Jedná se o desetipodlažní stavbu (hotel Start) se sportovními halami a plaveckým bazén. Jak píše dobová literatura: „...jeden z nejlepších v ČSSR...“⁴⁶ a „...jeden z největších a nejlépe vybavených v ČSSR...“⁴⁷. Pamětník vzpomíná: „*Jičín byl okresním městem s nově postaveným sportovním*

⁴² Rozhovor č. 22. Z. B.

⁴³ Rozhovor č. 22. Z. B.

⁴⁴ Rozhovor č. 1 M. Č

⁴⁵ HORÁKOVÁ, H. *Jičín. Bibliografický průvodce po stavebních, uměleckých a technických památkách*, s. 85

⁴⁶ HORÁKOVÁ, H. *Jičín. Bibliografický průvodce po stavebních, uměleckých a technických památkách*, s. 85

⁴⁷ WAGNER, J. *Jičín*, s. 104

areálem. “⁴⁸ Pamětnice: „Postavil se jim tam ten Areál, a ty sestřenice tam měli vyžítí a mohli se jít kdykoliv vykoupat. To sem ji záviděla koupání a sportování. K tomu sídlišti byly ještě hry. Vyběhla a šli si hrát, bylo jich hodně pohromadě.“⁴⁹

Závěr

V předložené studii byl zachycen proces socialistické urbanizace města, který se projevil v přechodu Jičína z převážně agrárního města v socialistické industriální město. Článek vychází z urbánně antropologického výzkumu a teoretického rámce věnujícího se socialistické urbanizaci. V teoretickém rámci byly vysvětleny obecné rysy urbanizace, jež provázely socialistickou výstavbu na území Česka. Dále pak také důsledky vlivu urbanizace na socialistická města. Rovněž zde bylo přehlédnuto k historicko-urbánnímu vývoji města Jičína a k jeho demografickému vývoji.

V analytické části pak byl tento teoretický rámec porovnán se získanými daty a konfrontován s oficiální historií. Socialistická urbanizace byla analyzována ve focus přístupu, tedy v co nejširším kontextu města. Byl zde popsán vývoj města v prvním desetiletí urbánního vývoje pod vlivem „sovětizace“ a další dvacetiletí vývoje v rámci střediskové teorie. Rovněž zde byly zohledněny demografické proměny samotného města a okresu Jičín. Přihlédnuto bylo na vývoj bytového fondu města a vývoj infrastruktury města v uvedeném období.

Za dílčí část města bylo vybráno sídliště na Valdickém předměstí a zkoumána pouze jako vymezená část, locus přístup. Samotná socialistická urbanizace byla pak popsána pohledem jejich obyvatel v porovnání se současnou urbanizací.

Shrnou-li se poznatky výzkumu, pak je zřejmé, že vliv socialistické urbanizace na město byl a stále je silný. Podílel se a stal se nedílnou součástí obrazů města. I když po roce 1989 došlo k nové výstavbě a rozšíření města z hlediska bytové a infrastrukturní stránky, dědictví socialistické výstavby je stále aktuální, zvláště v následujících dvaceti letech. Jistým pozitivem socialistické urbanizace bylo rychlé vyřešení bytové otázky, ale nyní už je pouze na obyvatelích města a jejich zvolených zástupcích, jak se s oním dědictvím vyrovnají.

⁴⁸ Rozhovor č. 17 J. Z.

⁴⁹ Rozhovor č. 21. K. K

Seznam použitých zdrojů

- BITUŠÍKOVÁ, A. *Urbánna antropológia: východiská a perspektívy*. Vyd. 1. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2003, 83 s. ISBN 80-805-5837-X.
- HANNERZ, U. *Exploring the City. Inquiries towards an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press, 1980. ISBN 0-231-08376-9.
- HORÁKOVÁ, H. *Jičín. Bibliografický průvodce po stavebních, uměleckých a technických památkách*. Jičín: Okresní muzeum a galerie, 1988.
- HORÁKOVÁ, H. *Ulicemi Jičína*. Jičín: Okresní muzeum a galerie, 1993.
- HRŮZA, J. *Slovník soudobého urbanismu*. Praha: Odeon, 1977.
- CHUDOBA, Z. *Urbanizace Jičína v letech 1948–1989 (sociálněantropologická studie)*. Diplomová práce, Univerzita Pardubice: 2010.
- MUSIL, J. Vývoj plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Sociologický časopis* 3/2001 ISSN 1411-1970.
- PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník: II. svazek P-Z*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, s.749-1627. ISBN 80-718-4310-5.
- Statistické ročenky okresu Jičín 1969, 1972, 1977, 1981, 1986, Okresní oddělení českého statistického úřadu v Jičíně.
- WAGNER, J. *Jičín*. Praha: Odeon, 1979.